

Джакомо Джойс (скорочено)

Джеймс Джойс

Однією з ключових постатей модерністської прози є ірландський письменник Джеймс Джойс.

У його психологічному есе "Джакомо Джойс" відобразились автобіографічні мотиви: це був художньо-щоденниковий літопис історії одного кохання, пережитого Джойсом у Трієсті до юної учениці Амалії Поппер.

Автор використав у есе характерні риси поетики модерністських творів, у першу чергу, "потіку свідомості" — художнього засобу зображення внутрішнього світу людини, що полягає у безпосередньому відтворенні "зсередини" плину її роздумів, переживань, настроїв як складного психологічно свідомо-підсвідомого процесу; своєрідний спосіб фіксації та вираження найприхованіших складників цього процесу; один із провідних прийомів літератури модернізму.

"Потік свідомості" нерідко називають і розширеним внутрішнім монологом. Для нього характерні підкреслена увага до духовного життя особистості, спонтанність виникнення думок та образів, відсутність чіткої послідовності, поєднання свідомого та несвідомого, раціонального та чуттєвого, підвищена емоційність, зменшення ролі автора на користь "я" героя, безперервність процесу внутрішньої діяльності особистості, глибинний психологізм тощо. Стилистично "потік свідомості" виявляється у синтаксичній неупорядкованості мовлення, використанні невластивих мови, оповідної манери, ремінісценцій, ліричних відступів, асоціацій тощо. Художній час у цьому потоці є часом "життя душі" літературного героя, що може вміщувати у собі не тільки минуле, теперішнє і майбутнє, а й бажане, уявне, омріяне.

У самій назві твору слово "Джакомо" є водночас італійським відповідником англійського "Джеймс" і самоіронічним натяком на знаменитого Джакомо Казанову.

Есе насичене запозиченнями з текстів Біблії, Шекспіра, Ібсена, що свідчить про інтертекстуальність твору, породжує своїм перекликанням з іншими текстами новий зміст.

У творі немає звичного сюжету: текст побудовано мозаїкою дрібних, пов'язаних між собою лише емоційним настроєм фрагментів. Показуючи різні іпостасі героїні, автор не розкриває її внутрішній світ, він залишається незбагненим. Почуття ж оповідача, розмаїття відтінків, їх динамічність, напруженість глибоко розкриваються через широкий зв'язок із світовим літературним контекстом (опора на тексти Біблії, Шекспіра, Ібсена); завдяки цьому досягається ефект сполучення ейфоричного, плинного почуття з вічним і непорушним.

Джакомо Джойс

Цитата:

Хто? Бліде обличчя в рамці важкого запашного хутра, її руки сором'язливі та нервові. Вона носить пенсне. Так: коротка мова. Короткий смішок. Короткий покліп

повік.

Ажурне плетиво почерку, видовжене й гарне, позначене тихим презирством і смиренням: молода шляхетна особа.

Підіймаюся на легкій хвилі прохолодної розмови: Сведенборг, псевдо-Ареопажит, Мігуель де Молінос, Йоахім Аббас¹. Хвиля перейшла, її шкільна подруга, вигинаючи своє гнучке тіло, муркоче на безкостому віденському варіанті італійської: *Che coltura!*² Довгасті повіки зненацька здригаються: пекуча голка погляду тремтить та жалить з фіолетових зіниць.

Високі каблучки вистукують пустку на лунких кам'яних сходах. Холодний дух замку, порозвішувані лати, грубої роботи залізні канделябри на завитках звивистих різьблених сходів. Стукіт-тукіт каблучків, різкий та пустий звук. Дехто внизу хотів би говорити з вами, пані.

Вона ніколи не сякається. Форма розмови: якнайменше заради щонайбільшого.

Виплекана і визріла: виплекана добром родових шлюбів та визріла в теплиці замкнутості її раси.

Рисовий лан біля Верчеллі³ у рожевому літньому мареві. Поля її понурого капелюшка затіняють її фальшиву посмішку. Тіні плямують її фальшиво всміхнене лице, розпашіле від важкого рожевого саява, сірі, кольору вакцини тіні під вилицями, жовтаві пасма довкола спітнілих брів, жовчний сарказм чатує в мертвоті її очей.

Квітка, подарована нею моїй дочці. Тендітний подарунок, тендітна дарувальниця, тендітне блакитновенне дитя⁴.

Падуя далеко по той бік моря. Тихе середньовіччя⁵, ніч, пільма історії⁶ спочиває під місяцем на Piazza della Erbe⁷. Місто спить. Під арками темних вулиць біля ріки очі шльондр вистежують запізнілих перехожих. *Cinque servizi per cinque franchi*⁸. Темна хвиля відчуттів, знову, і знову, і знову.

Мої очі не зрять крізь пільму, мої очі не зрять,

Мої очі не зрять крізь пільму кохання.

Знову. Досить. Темна любов, темне жадання. Досить. Темрява.

Сутінки. Перетинаючи piazza⁹. Сірий присмерк опадає на широкі шавлієві луки, тихо ронячи тінь та росу. Вона йде вслід за матір'ю із незграбною граційністю, кобила веде своє лоша-лошичку. Сіра сутінь м'яко огортає витончені й стрункі стегна, покірну схилену ніжну шийку, довершеної форми череп. Присмерк, спокій, розчарування... Агей! Стайничий! Агей-но!¹⁰

Батечко і дівчатка летять з гори верхи на санчатах: Великий Турок і його гарем. Щільно закутані в шапочки й пальтечка, черевички вправно зашнуровані хрест-навхрест поверх теплого похитливого язичка, коротка спідничка обтягує круглі кульки колін. Білий спалах, пушинка, сніжинка:

Якщо вона поїде знов. Я б бачити хотів!¹¹

Вибігаю хутко з тютюнової крамниці і кличу її на ім'я. Вона обертається і, спинившись, слухає мої метушливі слова про уроки, години, години, уроки: і повільно її бліді щоки запалюються привітним опалевим рум'янцем. Ні, ні, лиш не лякайся!

Mio padre¹², вона виказує найпростіші знаки уваги. Unde derivatur?¹³ Mia figlia ha una grandissima ammirazione per il suo maestro inglese¹⁴. Обличчя старого чоловіка, привабливе, рум'яне, з підкреслено єврейськими рисами та довгими білими пейсами, звертається до мене, доки разом спускаємося з пагорба. О! Добре сказано: ввічливість, доброзичливість, допитливість, довіра, підозра, природність. Стареча безпомічність, упевненість, відвертість, витонченість, щирість, застереження, пафос, співчуття: досконала суміш. Ігнатію Лойоло, Швидше, допоможи мені!

Це серце хворе й сумне. Розіп'ятий коханням?

Подовгасті, розпусні, розтлінні уста: молюски темної крові¹⁵

Летюча мряка над пагорбом, коли я виринув з ночі та бруду Нерухома мряка на вогких деревах. Світло у горішній кімнаті. Вона одягається, щоб іти на виставу. Привиди в дзеркалі. Свічок! Свічок!

Викохане створіння. Опівночі, після музикування, всю дорогу по via San Michele¹⁶, ніжні слова. Обережніше, Джеймсі! Чи ти ніколи не ходив нічними вулицями Дубліна, вихлипуючи інше ім'я?¹⁷

Трупи євреїв¹⁸ гниють довкола мене в плісняві їхньою святого поля. Це могила її народу, чорний камінь, тиша без надії... Цей звідник Мейзель привів мене сюди. Він он за тими деревами стоїть з покритою головою над могилою своєї жінки-самогубниці¹⁹, дивуючись, як людина, що спала з ним в одному ліжку, могла дійти такого кінця. Могила її народу і її власна: чорний камінь, тиша без надії: все готово. Не помирай!

Вона підіймає руки в намаганні застебнути на спині свою чорну сукню. Їй не вдається, ні, їй не вдається. Вона мовчки присувається спиною до Мене. Я підіймаю руки допомогти їй: її руки опадають. Я беру податливі краї сукні і стягую їх, щоби застебнути, я бачу у відвороті чорної тканини згин її тіла, вгорнутий у помаранчеву спідню сорочку. Бретельки біжать по її плечах якірними канатами і повільно спадають: гнучке гладеньке оголене тіло переливається сріблястими лусочками. Сорочка повільно опадає з випеченого точеного срібла струнких ягодиць, оголюючи заглибинку між ними, тьмяна срібна тінь... Пальчики, холодні і безсоромні і торкають... Дотик, дотик...

Слабке, жалюгідне, безпомічне й переривчасте дихання. Але напружся і почуй голос. Горобчик під колісницею Джаггернаута²⁰, стрясаючий стрясач землі. Будь ласка, пане Боже, великий пане Боже! Прощай, великий світе!..

Aber da ist eine Schweinerei!²¹

Високий підйом її витончених бронзового кольору черевичків: остроги випеченої в неволі птиці.

Леді йде крок-ще-крок-ще-крок... Чисте повітря гірської дороги. Трієст спроквола просинається: сире сонячне світло над купою дахів брунатної черепиці, запах тестюдоформу; спільнота блощиць у протрації чекає національного визволення. Belluomo²² підіймається з ліжка жінки коханця своєї жінки, заклопотана домогосподарка збуджена, терноока, блюдце оцту в її руках... Чисте повітря і тиша гірської дороги; скбки копит. Дівчина верхи. Гедда! Гедда Габлер!²³

Крамарі пропонують на своїх вівтарях перші фрукти: лимони у зелених цятках, коштовні черешні, оганьблені персики з порваним листям. Візок проїжджає повз ряди полотняних яток, його шпичі обертаються в блиску та сяєві. Дорогу! Її батько та його син сидять у візку. У них совині очі та совина мудрість. Совина мудрість зорить з їхніх віч, помножуючись наукою їхньої Summa contra gentiles²⁴.

Вона думає, італійські панове були праві, коли виштовхали Етторе Альбіні²⁵, критика Secolo, з партеру за те, що він не піднявся, коли оркестр грав Королівського марша. Вона чула про це за вечерею. У! Вони люблять свою країну, якщо тільки вони достатньо впевнені, котра це країна.

Вона слухає: досить розсудлива незайманиця.

Спідниця зачочена несподіваним рухом коліна: білий мережаний край спідньої сорочки задерто понад міру, павутина панчо на ногах. Si pol?²⁶

Спроквола підспівуючи, легко награю²⁷ мляву пісеньку Джона Довланда²⁸. Гіркота розлуки²⁹: мені теж гірко іти. Той вік присутній тут і тепер. Тут відкриті від темряви жадання очі, бо потьмарюють рожевіння сходу, їх мерехтіння — це ряхтіння піни, що вкриває вигрібну яму двору плаксія Джеймса³⁰. Ось є бурштинові вина, помираючі потоки солодкого повітря, горда павана, шляхетні жіночки, що заграють до вас зі своїх балконів³¹, вицмокуючи ротами, смердючі селючки та молоді дружини, що, грайливо опираючись, знову й знову стискають у обіймах своїх пожаданців.

У сирому мареві весняного ранку ледве чутні запахи пливуть ранковим Парижем: насіння, вогка тирса, гарячий хлібний заміс: а коли я перетинаю Pont Saint Michel, сталеві-блакитні води каналу охолоджують моє серце. Вони плюскотять та набігають на острів, на якому людина живе ще од кам'яного віку... Рудувата похмурість просторої величезної церкви. Холодно, як і того ранку: quiafrigus eras³². На східцях далекого високого вівтаря, голого, як Тіло Господнє, лежать священники в протрації слабкої молитви. Голос невидимого читця підіймається, інтонуючи урок із Осії: Haec dicit Dominus: in tribulatione sua mane cotmigrant ad me. Venire et revertumur ad Dominum...³³ Вона стоїть поруч мене, бліда та холодна, сповита тінями гріховно-чорного нефу, її лікоть у моїй руці. Її плоть викликає дрож того сирого туманіючого ранку, нишпорливі ліхтарі, жорстокі очі³⁴. Її душа сповнена смутку, тремтить і, певно, плакатиме. Плач не по мені, о дочко ерусалимська!

Я тлумачу Шекспіра тямущому Трієсту³⁵: Гамлет, цитую, котрий сама простота і ввічливість аж до шляхетності, є грубим лише з Полонієм. Можливо, роз'ятрений ідеаліст, він здатен бачити в батьках коханої лише гротескні намагання природи відтворити її образ... Записали?

Вона йде переді мною вздовж коридору, і, доки вона йде, вузол її волосся повільно розгортається і. розсипається. Волосся, що повільно розгортається і розсипається. Вона не знає про це і йде переді мною проста і гордовита. От так само вона йшла перед Данте в своїй простій гордості, і такою ж, не заторкнутою кров'ю та насильством, дочка Ченчі, Белтріче³⁶, йшла на смерть:

...Зав'язи

Мій пояс мені, й затягни це волосся

У вузол простий³⁷.

Служниця каже мені, що вони змушені були одразу ж забрати її геть до лікарні roveretta³⁸, і що вона так страждала, так страждала, roveretta, це ж певна смерть... Йду геть від її спустілого будинку. Відчуваю, що ще трохи, й заплачу. О ні! Цього не станеться, в одну хвилину, жодного слова, жодного погляду. Ні, ні! Пекельна моя удача, звісно, допоможе мені.

Прооперована. Ніж хірурга увійшов у її лоно і відступив, залишаючи по собі на її животі свіжий нерівний рубець. Я бачу її темні, повні страждання очі, прекрасні, як очі антилопи. О жорстока рано! Похитливий Боже!

Знову в її кріслі біля вікна, щаслива розмова, щасливий сміх. Пташина щебече після бурі, щаслива, що її маленьке, дурненьке життя випурхнуло з чіпких пальців епілептичного пана та творця долі, щебече щасливо, щебече та цвірінькає щасливо.

Вона каже, що якби Портрет митця був щирий лише заради самої ширості, вона б запитала, чому я їй дав його читати. Чи запитала б, запитала б? Книжна панна.

Вона стоїть біля телефону, зодягнена в чорне. Короткі знічені смішки, короткі скрики, знічена мова зненацька уривається... *Parlero colla mamma...*³⁹ Ти де? Куд-куд—де? Чорняве курчатко налякане: зненацька уриває, короткі знічені скрики: воно плаче за своєю мамцею, досвідченою квочкою.

Гальорка. Підмоклі стіни сочаться вогкістю. Симфонія запахів сплавляє в одну купу безладні людські форми: прокислий сморід пахвин, вичавлених помаранчів, відталих тілесних кремів, туалетної води, сірчаний віддих густо засмаченої часником вечері, смердючі гази, дешеві духи, насичений піт готового до заміжжя та заміжнього жіноцтва, затхлий запах мужчин... Увесь вечір я спостерігав її, всю ніч я бачитиму її: заплетене та укладене волосся, і оливкового кольору овал обличчя, і спокійні, м'які очі. Зелена стрічка на її волоссі та зеленим вишивана сукня на її тілі: наче рослина в теплиці або ж соковита трава, волосся могил.

Мої слова в її мозку: холодне шліфоване каміння, що кане в трясовину.

Ті тихі холодні пальчики торкались сторінок, потворних і прекрасних⁴⁰, на яких мій сором палатиме вічно. Тихі, холодні та чисті пальчики. Чи вони ніколи не помилялися?

Її тіло не має запаху: це квітка без запаху⁴¹.

На сходах. Холодна тендітна рука: сором'язливість, тиша: темні, сповнені знемогою очі: втома,

Кільця сизого туману клубочаться над вересовим степом. Її обличчя тепер сіре та мертвотне! Вогке скуйовджене волосся. Її губи м'яко торкаються, її уривчасте дихання пронизує. Поцілувала.

Мій голос помирає в луні власних слів, помирає, немов стомлений мудрістю голос Вічного поклику, що озвався був до Авраама⁴², відлунюючи на пагорбах. Вона відкидається на подушки під стіною, як одаліска, розкішна у своїй непізнаності. Її очі випили мої думки: і моя душа, розчиняючись, струмує всередину вологої, теплої привітної та звабної темряви її жіночого ества, і сповнюється, і проливається рясним

насінням.... Тепер беріть її, хто хоче...43

Випадково зустрів її, виходячи з будинку Раллі44, коли ми обоє подавали милостиню сліпому жебракові. Вона відповіла на моє несподіване привітання, поглянувши та відвівши геть свої чорні василіскові очі. E col suo vedere attosca l' 'йото quando lo vede45. Спасибі, що замовили слово, месієр Брунетто.

Вони постеляють мені під ноги килими для Сина Чоловічого46. Вони чекають мого приходу. Вона стоїть у жовтавому затінку зали, плед вберігає від холоду її округлі плечі: і коли я спиняюся в зачудуванні й оглядаюся довкола, вона холодно вітає мене і йде вгору сходами, виплескуючи на мене за мить млявим у пів ока поглядом міцний агатовий відвар своєї злості.

М'яка зіжмакана штора горохового кольору затуляє вікно. Вузька паризька кімната. Щойно тут лежала перукарка. Я цілував її панчошу та оборку її чорної запиленої спідниці. Та це інша. Вона. Гогарті47 приходив учора, хотів, щоб його відрекомендували. А все "Улісс". Символ інтелектуальної совісті. Отже Ірландія? А чоловік? Крокує коридором у м'яких тапках або грає сам із собою у шахи?48 Чому нас тут залишено? Тут щойно лежала перукарка, стискаючи мою голову поміж своїми кулястими колінами.... Інтелектуальний символ моєї раси. Слухайте! Пустку й темряву повалено. Слухайте!49

— Я не впевнена, що така активність розуму чи тіла може бути названа нездоровою.

Вона говорить. Слабкий голос із-за холодних зір. Голос мудрості. Скажи! О, скажи знову, зроби мене розумним. Цього голосу я ніколи не чув.

Звивається у напрямку до мене-через всю зіжмакану кімнату. Не можу рухатися чи говорити. Кільчасте переповзання зореродної плоті. Перелюб мудрістю. Ні. Я піду. Я таки піду.

— Джіме, коханий!

М'які губи смокчуть, цілують мене під лівою пахвою: кільчастий цілунок запалює міріад судин. Я горю! Я скручуюсь, немов палаючий листочок. З-під моєї лівої пахви бухає ікласте полум'я. Зоряна гадюка поцілувала мене: холодна нічна гадюка. Мені кінець!

— Норо!50

Ян Пітере Свелінк51. Химерне ім'я старого голландського музики змушує все звучати химерно і наче звіддала. Я чув його варіації для клавікорда в стилі старої школи: "Молодість має свій кінець". У неясному тумані старих звуків з'являється слабка точка світла: мову душі, здається, почують. Молодість має свій кінець, цей кінець тут. Цього більше ніколи не буде. Ти добре це знаєш. Що тоді? Таж пиши, щоб тобі, пиши! Бо на що ти ще здатен?

"Чому?"

"Бо інакше я не зміг би бачити тебе".

Ковзання — простір — роки — зоряна корона — і тьмяне небо — застиглість — і ще глибша застиглість — застиглість знищення — і її голос.

Non hunc sed Barabbam!52 ,

Пустка. Голе помешкання. Тьмяне денне світло. Довге чорне фортеп'яно: труна музики. На його краєчку балансує дамський капелюшок, прикрашений червоними квітами, і парасолька, складена. Її герб: шолом, поле червоне і тупий спис, поле чорне53.

Мораль: кохаєш мене, люби й мою парасольку.

[1] Еммануель Сведенборг (1688-1772) — шведський учений-натураліст, містик, теософ. Псевдо-Ареопагіт — Дюнісій Ареопагіт — перший афінський єпископ, якому приписувалося заперечене ще в часи Відродження авторство низки теологічних творів. Мігуель де Молінос (1628-1696) — іспанський містик і аскет, котрий проповідував містично споглядальне ставлення до життя, пасивність, цілковиту підлеглість Господній волі. Йоахім Аббас (1145-1202) — італійський теолог.

[2] Яка культура! (італ.).

[3] Верчеллі — місто на північному заході Італії.

[4] Парафраз вірша Джойса "Квітка, подарована моїй дочці", написаного в Трієсті 1913 р.

[5] В оригіналі гут присутня гра слів, middle age — вік творчої зрілості, а Middle Ages — середні віки.

[6] В "Уліссі" історія стане "жахом", від якого один з героїв намагатиметься прокинутися.

[7] П'яцца деліль Ербе — "Площа трав", ринковий майдан у Падуї.

[8] П'ять послуг за п'ять франків (італ.).

[9] Майдан (італ.).

[10] Викрики Марцелло і Гамлета, коли вони шукають одне одного у сцені з Привидом.

[11] Трохи змінені рядки з вірша англійською поета-сентименталіста Вільяма Каупера (1731-1800) "Джон Гілпін".

[12] Мій батьку! (італ.)

[13] Звідки б це? (лат.).

[14] Моя дочка надзвичайно захоплюється своїм учителем англійської.

[15] В "Уліссі" Стівен Дедал також звертається за допомогою до Лойоли в епізоді дев'ятому "Сцілла і Харібда", коли вибудовує свою хитромудру схоластичну теорію творчості та життя Шекспіра.

[16] На вулиці Сан-Мжеле в Трієсті жила Амалія Поппер,

[17] Мовиться про дружину Джойса, Нору Барнакль.

[18] Йдеться про єврейське кладовище в Трієсті.

[19] Справді, дружина такого собі Філіппо Пейсела, Ада Хірш Мейсел, закінчила життя самогубством 20 жовтня 1911 р.

[20] Джиггернаут ("володар світу") — в індуїзмі особлива форма Вішну-Крішні. З 24 свят на його честь найбільше прихильників у Ратхаятра — проходження колісниць. Багато хто в екстазі кидається під колісницю та гине.

[21] Але ж це свинство! (нім.).

[22] Красунчик (італ.).

[23] Гедда Габлер — героїня однойменної п'єси Г. Ібсена, котра символізувала для Джойса молодість та порив.

[24] "Сумма проти язичників" (лат.). Відома праця Фоми Аквінського. В даному разі йдеться про Талмуд: Джойс іронічно натякає на "невірне" язичницьке віросповідання євреїв.

[25] Етторе Альбіні (1869-1954) — музичний критик римської соціалістичної газети "Аванті!". Джойс помилково називає його критиком газети "Секоло". Виступав проти монархії, націоналізму та фашизму 17 грудня 1911 р. на концерті в "Ла Скала", що давався на користь італійського Червоного Хреста і родин солдатів, убитих і поранених у Лівії, коли заграли гімн, Альбіні демонстративно продовжував сидіти, протестуючи проти колоніальних війн, котрі тоді вела Італія.

[26] "Ви дозволите?" (спотв. італ.) — перші слова прологу до опери Р. Леонкавалло "Паяци", які вимовляє Тоніо. Це спроба Джойса іронічно знизити власний образ — образ закоханого Джакомо.

[27] Джойс, як і його батько, мав чудовий тенор і захоплювався музикою. В Ірландії його, вже визнаного літератора, продовжували вважати співаком. Він попросив покласти на музику свій поетичний цикл "Камерна музика" і дуже любив сам виконувати ці пісні, схожі на арії елизаветинської доби.

[28] Джон Довланд — англійський лютніст і композитор.

[29] Так називали за часів Відродження прощальні пісні.

[30] Ідеться про короля Джеймса (Якова) Стюарта, ім'я якого пов'язують зі згасанням духу Відродження.

[31] Ідеться про лоджії Ковент-Гардена, площі у Лондоні, збудовані 1630 р.

[32] "Тому що було холодно" (лат.) — цитата з Євангелія від Іоанна.

[33] Так каже Господь: "В скорботі своїй вони з раннього ранку шукатимуть мене і казатимуть: "підемо й наведемося до Господа!..." (лат.). ("Книга пророка Осії", де описується меса в Страсну П'ятницю.)

[34] Асоціативно описується сцена зради Христа.

[35] Лекції про Шекспіра Джойс читав у Трієсті з 4 листопада 1912 р. до 10 лютого 1913 р.

[36] Ідеться про героїнь Данте та Шеллі.

[37] Репліка Беатріче з п'єси Шеллі "Ченчі".

[38] Бідненька (італ.).

[39] Поговори з матінкою (італ.).

[40] Певно, парафраз репліки відьом з першої сцени "Макбета" Шекспіра: "Прекрасне — потворне, і потворне — прекрасне".

[41] Можливо, образ навіяно шекспірівським рядком з 130-го сонета "А тіло пахне так, як пахне тіло".

[42] Ідеться про містичні розмови Авраама з Богом (Книга Буття).

[43] Цей уривок зустрічається і в "Портреті художника замолоду", і в п'єсі "Вигнанці".

[44] Барон Раллі — відомий громадянин Трієста, що мав палац на майдані Скорола.

[45] "Саме споглядання її отрує того, хто дивиться на неї" (італ.). Фраза з тритомної енциклопедії середньовічних, знань Брунетто Латіні "Книга скарбів", де йдеться про небезпечність погляду василіска.

[46] Іронічний парафраз на сцену в'їзду Христа в Єрусалим.

[47] Олівер Джон Гогарті — ірландський поет, відомий лікар, друг Джойса, котрий став прототипом Бака Маллігана в "Уліссі".

[48] Ідеться і про чоловіка Амалії Поппер і про героя "Улісса" Леопольда Блума, прототипом якого став батько Амалії, трієстський негонілит Леопольд Поппер.

[49] Поява "Улісса" викликала неоднозначну критику. В уривку звучить поліфонія суджень Дж. Б. Шоу, Т. С. Еліота, Р. Олдінгтона, Г. Веллса.

[50] Ім'я дружини Джойса і героїні драми Г. Ібсена.

[51] Ян Пітере Свелінк (1562-1621) — нідерландський композитор і органіст.

[52] "Не його, а Варавву!" (лат.).

[53] Описується родовий герб В.Шекспіра.

Переклад Р. Семківа